

РОЗДІЛ 2 «ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ»

УДК 349.22

Данилов М. О.,
кандидат юридичних наук,
ORCID 0000-0001-9102-2763

ПРОЦЕС ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГУМАНІСТИЧНОГО ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ

Стаття присвячена становленню актуальної наукової думки щодо еволюції гуманістичного правового світогляду. Автором з'ясовується історичний момент зародження гуманістичного правового світогляду та встановлюються основні періоди еволюції такого світогляду, а саме: античний, середньовічний, ренесансний періоди та період Нового часу, період становлення та еволюції німецької класичної філософії, період становлення та еволюції посткласичного гуманістичного світогляду. На основі критичного аналізу тривалого періоду зародження та еволюції гуманістичного правового світогляду зазначається, що такий світогляд наразі може бути інтерпретований в якості сприйняття суб'єктом права моделі правової реальності, а також творення цієї реальності (через нормотворчу, правозастосовну, виконавчу та інші форми діяльності) крізь призму людини як найвищої соціальної цінності.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичний правовий світогляд, гуманістичний світогляд, ідеологія гуманізму, соціальна держава, трансгуманізм.

The article is devoted to the formation of an actual scientific thought about the evolution of the humanistic legal worldview. The author studies the historical moment of the origin of the humanistic legal worldview and establishes the main periods of the evolution of this worldview, namely: the ancient's, medieval, Renaissance's periods, the period of Modern times, the period of formation and evolution of German classical philosophy, the period of formation and evolution of the postclassical humanistic worldview. Based on a critical analysis of the long period of the origin and evolution of the humanistic legal worldview, it is noted that such a worldview today can be interpreted as a perception by a legal subject of a model of legal reality, as well as the formation of this reality (through rule-making, law enforcement, executive and other forms of activity) through the prism of man as the highest social value.

Keywords: humanism, humanistic legal worldview, humanistic worldview, ideology of humanism, transhumanism, welfare state.

Постановка проблеми. В суспільстві, як і у будь-якій іншій, подібній їй системі, елементи суспільства (у конкретному випадку маються на увазі люди) «спочатку служили лише для її самозбереження», тобто, з самого початку «людина була не метою, а засобом». У контексті відповідних об'єктивних закономірностей людина виступає лише певним «будівельним матеріалом» для суспільства [1, с. 5], а діяльність людини, що знаходилась на будь-якому рівні соціальної ієрархії, у своїй сукупності забезпечувала самозбереження та розвиток суспільства. У процесі ж соціальної еволюції сформувався принцип «суспільство для людини», як альтернатива першим принципам функціонування суспільства, а також, як підстава ідеї гуманізму (загалом, правники зазначають, що «задоволення основних інтересів людини» є «важливою метою існування та розвитку» лише цивілізованого суспільства – «суспільства, в якому панує право» [2, с. 18]). В той же час, як справедливо зауважує Н. Д. Субботіна, «принцип абсолютної цінності людини без визнання загальнолюдських цінностей неминуче веде до соціальних катаклізмів» [1, с. 5-6], які, на думку вченої, можуть бути мінімізовані у результаті впровадження принципу «Людина для

суспільства і суспільство для людини». При цьому наголосимо, що вказані соціальні конфлікти, щонайперше, виникають в сьогоdnішніх умовах на підставі того, що: 1) у кожного індивіду різняться індивідуальні цілі та індивідуальне розуміння т. зв. «Загального блага», котре продукується та досягається в межах суспільства, а також необхідності участі в культивуванні вказаного «блага»; 2) у фактичній дійсності практично неможливо створити систему загальнообов'язкових правил поведінки, що в повній мірі уникали би концептуальних конфліктів індивідуального та колективного. Вирішити ці проблеми може етика людиноцентризму, розподіляючи короткострокові поточні інтереси індивідів й їх довгострокові інтереси, гармонізуючи публічні інтереси із приватними. У сучасному правовому вимірі зазначена етика людиноцентризму культивується гуманістичним правовим світоглядом, крізь призму якого осмислюються державотворчі процеси в Україні, а також процеси європеїзації національного законодавства, трансформації регулювання соціальної сфери буття людини.

Попри важливість гуманістичного правового світогляду в умовах значних перебудов в нашій державі, розпочатих після 2015 року, слід зазначити, що по сьогодні це явище залишається недостатньо дослідженим вітчизняними та зарубіжними правниками, що є проблемою, котру можна вирішити в контексті критичного аналізу процесу зародження та розвитку гуманістичного правового світогляду.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. У тій чи іншій мірі проблематичним питанням гуманізму, гуманістичного світогляду, а також гуманістичного правового світогляду приділялась увага в наукових працях І. В. Анохова, Т. В. Бачинського, П. Берка, Ю. В. Васькова, А. І. Гелеша, С. Г. Гладишевої, Г. І. Гладун, С. М. Глубоченка, Т. В. Григорян, С. Д. Гусарева, О. А. Івина, І. В. Ковалинської, В. М. Коробки, І. Л. Мамонова, М. О. Мусаєва, Н. І. Петрової, О. С. Поліщука, А. С. Пуховської, Г. В. Свириденко, Н. Д. Субботіної, Є. М. Фіхтнер, Дж. Хакслі та інших учених. Попри це, слід констатувати, що досі процес зародження та розвитку гуманістичного правового світогляду ще не був предметом комплексного дослідження. Відтак, приймаючи до уваги наукові напрацювання учених у напрямі з'ясування еволюції гуманістичного світогляду та розвитку правової думки, нами буде зроблено спробу вперше викласти комплексне наукове бачення генезису гуманістичного правового світогляду.

Отже, **метою** цієї наукової статті є становлення актуальної наукової думки щодо еволюції гуманістичного правового світогляду. Для досягнення поставленої мети потребується виконання наступних *завдань*: 1) з'ясувати момент зародження гуманістичного правового світогляду; 2) структурувати процес еволюції гуманістичного правового світогляду, починаючи з моменту його зародження, та по сьогоdnішній день (поділяючи цей процес на відповідні етапи); 3) проаналізувати етапи розвитку гуманістичного правового світогляду; 4) узагальнити результати дослідження та надати авторську інтерпретацію сучасного гуманістичного правового світогляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. В працях українських учених висловлюються думки, що гуманізм і гуманістичний світогляд виникли саме в якості світського вільнодумства епохи Відродження [див., напр.: 3]. Проте, з цією позицією важко погодитись у повній мірі, зважаючи на той факт, що окремі прояви гуманізму, гуманістичного світогляду загалом та правового гуманізму, зокрема, спостерігаються на різних етапах розвитку людства, навіть, задовго до появи самого терміну «гуманізм». Нашу позицію частково поділяють провідний медієвіст П. Берк [4] і Г. І. Гладун [5]. Відтак, можемо дійти думки, що гуманістичний правовий світогляд зародився в умовах формування гуманістичного світогляду, котрий з'явився на підставі зрушення людської цивілізації, яке передбачало соціальну необхідність та доцільність гуманного ставлення однієї людини до іншої та суспільства (держави) до людини. При цьому, слід мати на увазі, що сьогочасний гуманістичний правовий світогляд не існував в такому вигляді завжди, так само, як і гуманістичний світогляд і сам гуманізм. Вказане пояснюється тим, що в гуманізмі, як відомо, завжди поступово відбувається «серйозна змістовна трансформація» [6], на що звертають увагу

також українські та зарубіжні вчені [7; 8], котрі досліджували зародження та розвиток гуманізму та гуманістичного світогляду.

Оскільки гуманізм як світогляд не пов'язує себе з певною філософською чи іншою системою ідей, то в практично-історичному та теоретичному контексті існує велике різноманіття гуманістичних течій та шкіл, основними з яких є релігійний та світський (секулярний або ж громадський) гуманізм [9, с. 46]. Саме тому, зважаючи на основні етапи розвитку гуманістичного світогляду можемо прослідкувати наступний процес зародження та розвитку гуманістичного правового світогляду:

1. *Античний період розвитку гуманістичного соціально-правового світогляду (відповідає періоду розвитку античного гуманізму)*. У цей період розвитку гуманістичного світогляду гуманістичний правовий світогляд: 1) формувався в якості моделі осмислення правової реальності (реальності впливу на суспільство й відносини в ньому) у межах координат «індивід – суспільство – поліс»; 2) сприяв гармонізації соціальних інтересів індивіду та колективного суб'єкту (суспільства, полісу). При цьому гуманістичний правовий світогляд в Античну епоху гармонізував інтереси індивіду та колективного суб'єкту наступним чином: 1) індивід повинен бути досконалим, сприяючи на індивідуальному рівні та спільно з іншими індивідами розвитку суспільства, розквіту полісу; 2) поліс повинен забезпечувати щасливе життя індивіду, сприяти вихованню індивіда в якості належного члена суспільства, а також розвитку суспільства, в межах якого уможлиблюється належне співіснування людей.

Відтак, можемо дійти думки, що гуманістичний правовий світогляд в античний період був невід'ємною та навіть базовою основою становлення та розвитку античного гуманізму. При цьому, якщо античний гуманізм ґрунтувався на ідеї самовдосконалення особистості, то гуманістичний правовий світогляд виходив з того, що на самовдосконалення мають право представники абсолютно усіх прошарків Стародавньої Греції і це право має забезпечувати поліс.

2. *Середньовічний період розвитку гуманістичного соціально-правового світогляду (відповідає періоду розвитку та розквіту християнського гуманізму)*. З початком в Європі періоду Середньовіччя та поширенням у практично всіх сферах буття суспільства загального підходу щодо християнського переосмислення сутності та призначення людини зумовило зміну гуманістичної ідеї, яка зазнала корекції ідеєю теоцентризму (богоцентризму). Зокрема, в Київській Русі релігійно-моральні засади формування особистості висвітлено в багатьох літературних творах, наприклад: «Повчаннях» Володимира Мономаха, «Слові про закон, благодать та істину» Митрополита Іларіона, «Повісті врем'яних літ» Святого Нестора Літописця, в «Слові про Ігорів похід» й, навіть, у берестяних грамотах. Головним завданням гуманізму тих часів визначалось формування особистості, що «прагнула до знань, улюбленої справи, гармонії душі й тіла, моральних чеснот» [10, с. 313]. У той же час, ідея теоцентризму в середньовічній Європі загалом, як зауважує Є. М. Фіхтнер, виявляється тісно пов'язаною з уявленнями про подвижницької характер людської сутності, про людське призначення як про те, що виявляється у моральному вдосконаленні, зростанні милосердя, співчуття [11, с. 19]. Таким чином, гуманістичний правовий світогляд Середніх віків, з одного боку, зводив людину до цінності – особлива істота, створена Богом, за Його подобою, визнавав усіх людей рівними у Бозі та перед Богом, а, з іншого боку – не визнавав людину автономною, незалежною істотою, що має той рівень свободи, який пропонувався античними філософами наділяти людей.

3. *Ренесансний період розвитку гуманістичного соціально-правового світогляду (відповідає періоду ренесансного гуманізму)*. Спершу слід зауважити, що епоха Ренесансу (Відродження) в Європі охоплює історичні періоди, починаючи з XV ст. по XVI ст. При цьому основними представниками ренесансного гуманістичного світогляду є К. А. Гельвецій, П. А. Гольбах, Ф. Петрарка, А. Е. К. Шефтсбері та Д. Юм. У працях вказаних й інших філософів розглядуваної епохи поглиблюється античне розуміння гуманізму, який інтерпретувався як вираз «цілісності людського духу», свідчення «повноти та неподільності» людської природи [12, с. 12]. Ренесансний

гуманізм постає в якості різновиду світського світогляду та, як правило, оголошується безпосередньою протилежністю церковному (та релігійному загалом) світогляду, а також християнській свідомості як такій. Отже, можемо дійти думки, що гуманістичний правовий світогляд в епоху Відродження ґрунтувався на ідеї, яка тлумачила людину центром всього, й, таким чином, саме крізь призму людину повинні прийматись усі рішення тих, хто володіє політичною владою. Людина, як незалежна істота в ренесансному гуманістичному правовому світогляді постає незалежною та вільною, й обмеження людської свободи іншими людьми філософами тлумачилось в якості негуманного акту. Тобто, як вбачається, саме в епоху Відродження відбулось зародження та становлення гуманістичного правового світогляду, що є ідейною основою сьогочасного гуманістичного правового світогляду.

4. *Період розвитку гуманістичного соціально-правового світогляду у Новий час* (пов'язаний з періодом розвитку матеріалістичного гуманізму). У зв'язку з падінням авторитету Церкви (зокрема, й завдяки Реформації, котра проголошувала свободу совісті, що розширила гуманістичну правову свідомість [13, с. 230]) та зростання авторитету науки в Новий час, з XVII ст. по XVIII ст. відбувалось становлення матеріалістичного розуміння гуманності, що обумовило подальше переосмислення гуманістичного правового світогляду. У цьому контексті зазначимо, що філософи, котрі були прибічниками гуманістичного світогляду Нового часу, як правило, дотримувались двох основних напрямків гуманістичного світогляду: 1) Т. Мор, Ж.-Ж. Руссо й інші мислителі стверджували, що «природа людини є від початку доброю, отже фактор формування гуманності – внутрішній природний»; 2) Т. Гоббс, Н. Макіавеллі та інші філософи вважали, що «природа людини є від початку злом, тому гуманність може формуватися лише на основі зовнішніх соціальних факторів» [14, с. 82]. Зазначені концептуальні інтерпретації природи людини значним чином вплинули на підходи щодо розуміння характеру та природи правового впливу держави відносно громадян і суспільства. Поряд із тим, визначальними ж для розвитку гуманістичного світогляду та гуманістичного правового світогляду епохи Нового часу стали: 1) «моральна реабілітація» (після епохи Реформації) людини, «обґрунтування її суверенності як морального суб'єкта і утвердження її права на задоволення своїх потреб»; 2) «трансформація ідеалів соціальної справедливості, демократичних реформ та формування нової етики, яка висунула на перший план загальнолюдські цінності, права людини і знайшла своє закріплення у праві» [15, с. 105].

5. *Період розвитку гуманістичного правового світогляду в межах становлення та еволюції німецької класичної філософії*. Німецька класична філософія права характеризується тим, що її представниками було остаточно здолано механістичний світогляд, котрий до того панував у вченні про людину та суспільство. Особливе значення в переосмисленні гуманістичного правового світогляду протягом цього періоду мали праці таких німецьких філософів-класиків, як Г. Гегель та І. Кант, котрі шукали критерій права у людській свідомості. Що ж безпосередньо стосується гуманістичного правового світогляду, то з цього приводу зазначимо, що в межах німецької класичної філософії права гуманістичний правовий світогляд був сформульованим в найбільш близькому до сьогочасного рівня відповідного світогляду. Філософи відповідного періоду розглядали право безвідривно від людини, її комплексу прав, свободи й інтересів, а людська особистість визнавалась певною призмою, крізь яку осмислювалось право, його межі та доцільність, належність, справедливість.

6. *Період розвитку гуманістичного правового світогляду в межах становлення та еволюції посткласичного гуманістичного світогляду*. Починаючи з середини XIX ст., сформований у період становлення та еволюції німецької класичної філософії права гуманістичний правовий світогляд зазнав концептуальної кризи, що було обумовлено наростаючими кризами в індустріально орієнтованих суспільствах, в яких сам гуманізм та гуманістичний світогляд стали предметом системної критики. У відповідь на цю кризу гуманізм (й, відповідно, гуманістичний правовий світогляд) був максимально викривлений у тоталітарних державах XX ст. (зокрема, в колишньому СРСР та Югославії) чи витіснений ідеєю «нової людини», «вольових людей», які складають націю

(щонайперше, у гітлерівській Німеччині, фашистських Італії, Іспанії). Утім, потрясіння людства, обумовленні II світовою війною (1939–1945 рр.), знову актуалізували потребу в гуманістичному правовому світогляді, осмисленні в межах цього світогляду впливу держави на людину, особистість.

Окрім того, слід звернути увагу й на те, що гуманістичний правовий світогляд після завершення II світової війни у різних державах та різних академічних колах юристів і філософів розвивався неоднаково, що серед іншого можна пояснити: 1) особливостями продовжуваної до розпаду колишнього СРСР т. зв. «Холодної війни»; 2) створенням вченими різних типів гуманізму, в межах ідейних систем яких окреслювались особливі підтипи гуманістичного правового світогляду.

В окресленому контексті слід звернути увагу на те, що загалом з середини XX ст. починають формуватися не модифіковані, а суто нові, не пов'язані безпосередньо з філософсько-правовою традицією XIX ст., версії (види, типи) гуманізму. Вказане можна пояснити стрімким науково-технічним прогресом людства (початком космічної ери, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і т. д.), а також загрозами цього прогресу для людства, які закономірним чином сформували умови для становлення нових напрямків гуманізму, основним з яких є трансгуманізм, що є особливою системою ідей, в якій наразі формується нова етика, що безпосереднім чином впливає на межі та категоризм сучасного гуманістичного правового світогляду.

Висновки. Гуманістичний правовий світогляд зародився та розвивався у контексті тривалого періоду зародження та еволюції гуманістичного світогляду. У межах цього процесу, гуманістичний правовий світогляд виник в античний період та поступово відокремлювався від гуманістичного світогляду (найбільш помітно це відбулось в період Відродження), охоплюючи своїм концептуальним сенсом лише сферу права, площину дії юридичних норм. Поряд із тим, на сьогоднішній день гуманістичний правовий світогляд в теоретичному аспекті має різні концептуальні спрямованості (зокрема, сьогодні теоретиками права обґрунтовується концепція правового світогляду в межах «нової етики»), утім, у будь-якій сьогочасній правовій і соціальній державі (зокрема, й в Україні) цей світогляд в усталеному вигляді знаходить своє підтвердження у положеннях конституцій держав, в яких людина, її життя та здоров'я, гідність і права визнаються найвищою соціальною цінністю, а ця цінність має визначати будь-які дії держави та бути основним критерієм оцінки гуманності політики держави та її дій в межах цієї політики.

Відтак, на сьогоднішній день гуманістичний правовий світогляд – це складний соціально-правовий феномен, що у теоретичній площині може осмислюватись в таких аспектах: 1) у концептуальному сенсі: як узагальнений комплекс (система) засадничих ідей, ідеалів (еталонів), поглядів на правову реальність крізь призму соціально-правового розуміння людини, її гідності, інтересів, прав і свобод (сукупно це є ядром гуманістичного правового світогляду) у взаємозв'язку із іншою людиною (малою групою людей, юридичною особою, суспільством, державою), її (їх) інтересами, правами та свободами; 2) у практичному сенсі: сприйняття суб'єктом права моделі правової реальності, а також творення цієї реальності (через нормотворчу, правозастосовну, виконавчу та інші форми діяльності) крізь призму людини як вищої соціальної цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Субботина Н. Д. Идея гуманизма как фактор общественного развития. *Вопросы философии*. 2018. № 8. С. 5–15.
2. Hladky V. The structure of the system of corruption crime subjects according to the legislation of Ukraine. *Path of Science*. 2019. Vol. 5(4). P. 8–21.
3. Історія світової культури : навчальний посібник для студ. гуманіт. спец. вузів; Л.Т. Левчук (керівник авт. колективу); 2-е вид., переробл. і доп. Київ : Либідь, 1999. 367 с.
4. Burke P. *The Renaissance*. London : NPI, 1987. 75 p.
5. Гладун Г. І. Правова допомога як соціальний феномен : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2019. 242 с.

6. Цепелева Н. В. Гуманістическе мировоззренне как источник биоетических дилемм. *Journal of Siberian Medical Sciences*. 2013. № 6. С. 1–7.
7. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні : монографія. Київ : Основи, 2000. 472 с.
8. Машталір Х. В. Становлення політико-правового світогляду Євгена Петрушевича. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2014. Т. 1, Вип. 4. С. 32–36.
9. Кувакин В. А. Современный гуманизм. *Высшее образование в России*. 2002. № 4. С. 41–54.
10. Кочурська І. В. Гуманізація професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів як соціально-педагогічна проблема у вітчизняній науці й практиці. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців*. 2013. № 36. С. 313–317.
11. Фихтнер Е. Н. Практико-ориентированный гуманизм как современная форма эволюции гуманистических представлений (социокультурный анализ) : дис. ... канд. философ. наук : 24.00.01. Томск, 2015. 163 с.
12. Сабадаш Ю. С. Гуманізм як феномен італійської культури : монографія. Київ : ДАКККіМ, 2008. 361 с.
13. Лебедева О. В. Розвиток природно-правової теорії як наслідок формування правового світогляду. *Альманах права*. 2014. Вип. 5. С. 218–222.
14. Субботина Н. Д. Проблема естественных и социальных факторов формирования гуманности в европейской философии. *Проблема соотношения естественного и социального в обществе и человеке*. 2013. № 4-1. С. 76–90.
15. Гришук О. В., Гелеш А. І. Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві : монографія. Хмельницький : ХУУП, 2013. 288 с.

УДК 349.3

Гаврилюк В.О.,
кандидат юридичних наук,
Прокурор Закарпатської області

ДОСВІД ЧЕХІЇ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: НАПРЯМИ ЗАПОЗИЧЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

У статті проаналізовано специфіку правового регулювання соціального захисту працівників публічної служби у Чехії. Досліджено нормативно-правові положення у даній царині, визначено особливості. Запропоновано напрями запозичення позитивного чеського досвіду у національне соціальне законодавство.

Ключові слова: соціальний захист, працівник, публічна служба, Чехія, соціальне законодавство.

In the article the specifics of the legal regulation of social protection of public service employees in the Czech Republic are analyzed. The normative-legal provisions in the given sphere are investigated, features are defined. The directions of borrowing the positive Czech experience from the national social legislation are offered.

Key words: social protection, employee, public service, Czech Republic, social legislation.